

Evjenia FAKÍNOU : *Meropi was het voorwendsel*. Vertaling : Julia Happel. Groningen, Styx Publications, 1998. 85 blz.

ISBN 90 5693 026 5

fl. 29,50

Evjenia Fakinou moet de trouwe lezer van *Tetradio* niet meer voorgesteld worden. Haar tweede en derde roman, *Het zevende kled* uit 1983 en *De grote groene* uit 1987 kwamen, naar aanleiding van de publicatie van hun Nederlandse vertaling, reeds uitvoerig aan bod (in resp. *Tetradio* 6, 1997, p. 163-167 en *Tetradio* 5, 1996, p. 155-156). Met *Meropi was het voorwendsel* wordt nu ook haar zesde roman, uit 1994, in het Nederlands gepubliceerd.

Deze roman is een poging tot een Griekse *On the road* : Alexandra, een jonge vrouw uit Athene, wier ouders en grootouders op verschillende eilanden (Symi, Hydra, Kreta) gewoond hebben, onderneemt een reis naar Potamiá, een onooglijk dorp in Thessalië, en ontmoet daarbij een stelletje mensen die zich op een rare manier gedragen, deels omdat ze nog behoren tot de traditionele rurale cultuur die de bewoonster van de grote stad vreemd is geworden, deels omdat ze behoren tot een alternatieve cultuur aan de rand van de maatschappij.

De aanleiding voor de reis van Alexandra is de voorafgaande reis annex verdwijning van haar zusje Meropi, nadat deze een brief had gekregen van de haar totaal onbekende beheerder van het gemeentelijke kerkhof van Potamiá. In die brief wordt haar gemeld dat de verblijfsduur van haar moeder op dit kerkhof verstreken is en dat, indien zij zich niet naar Potamiá begeeft, haar moeders graf geruimd zal worden. Ondanks het feit dat Meropi maar al te goed weet dat haar moeder in Symi begraven ligt, en dus geenszins in een Thessalische negorij, begeeft ze zich toch op weg. Later verneemt de lezer dat de beheerder van het kerkhof, die tegelijkertijd dorpsonderwijzer is, in zijn vermoeide brein zijn vrouw na haar dood stilaan is gaan identificeren met de gelijknamige heldin van een verhaal uit de Turkse tijd, en Meropi met hun dochter. Maar de auteur laat Meropi voor wat ze is, en leidt de lezer aan de hand van Alexandra het verhaal binnen.

Na enkele dagen zonder nieuws van Meropi wordt Alexandra namelijk ongerust en volgt ze de sporen van haar zusje. Op deze reis ontmoet ze dus al die rare mensen, waarvan een flink aantal sterke reminiscenties oproepen aan personages van haar vermelde eerdere romans : de marginale schilderes, de vrouw die met bomen kan spreken, de vrouw die haar intrek heeft genomen in een verlaten herenhuis en daar het bezoek krijgt van een wereldvreemde dorpsjongen, het zijn allemaal personages die we al eens eerder ontmoet hebben. Tijdens lange, vooral nachtelijke gesprekken (Kerouac is nooit ver weg; ook Ingmar Bergmans "Viskningar og rop" wordt even geciteerd, op p. 50) wordt het zowel Alexandra als de lezer gaandeweg duidelijk wat een hol personage ze eigenlijk wel is, en hoeveel meer kansen op ontplooiing de traditionele/marginale cultuur het individu wel biedt. Zoals men ziet gaat het hier nogmaals om de tegenstelling tussen stad en platteland, tussen moderniteit en traditie: Fakínou's stilaan bekende thematiek.

Het verhaal wordt vlot en meeslepend verteld. Er zijn een aantal mooie scènes, die de liefhebber van Griekenland niet onberoerd kunnen laten. De dialogen vertonen een hoge graad van herkenbaarheid : ze zijn uit het leven gegrepen. Het conflict tussen datgene wat ook de lezer in Griekenland apprecieert, het "authentieke", het "pittoreske", en de pragmatische, "moderne" ingesteldheid van Alexandra, die hij als hij eerlijk is ook als de zijne herkent, m.a.w. tussen datgene wat men apprecieert zonder het te zijn, en wat men is zonder het te

appreciëren, blijft een interessant uitgangspunt, en er wordt een gemakkelijk weglezend boek rond geweven. Alleen ligt het er ook in dit boek weer veel te dik op : de moraal van het verhaal ("Voor Meropi is het niet van belang dat ze aankomt. De betekenis zit in de reis" p. 48) wordt al te opzichtig geëtaleerd i.p.v. zich insidieus in het achterhoofd van de lezer te nestelen.

De conclusie is helemaal gratis. Als je je boek laat baden in een magisch-realistisch sfeertje is het echt een gemakoplossing te komen tot het "provocerende" besluit dat je verhaal maar een verhaal is, d.w.z. een combinatie van de 24 letters van het Griekse alfabet. Dit brengt verder niets bij aan de ontwikkeling van de thematiek. Er zijn andere manieren om duidelijk te maken dat bv. het Turkse verleden van Griekenland onderhuids een veel belangrijker rol speelt dan het moderne, stedelijke Griekenland lief is. Die te vinden is de taak van de literator.

Julia Happels vertaling is uitstekend. ΑΥΤΑΡΚΕΙΣ (p. 106) wordt weliswaar vertaald door het irriterende "self-supporting" (p. 56) : als "autarkisch" te wetenschappelijk klinkt, wat is er dan mis met "zichzelf bedruipend"? En "geniest" (p. 8) is natuurlijk een draak. Maar op deze schoonheidsfoutjes na, is de Nederlandse tekst een plezier om te lezen. Steeds weer worden in soepel en trefzeker Nederlands equivalenten gevonden die de nagel op de kop slaan. Een van de mooiste vind ik "Je mag gerust weten dat het dorp dat gesleep met die lelbellen niet ziet zitten" (p. 22) als vertaling van "Να ξέρεις, το χωριό αυτά τα σούρτα φέρτα με τις εύκολες δεν τα γουστάρει" (p. 40), waar elk element van de Nederlandse zin een vertaalvondst is.

Gunnar DE BOEL

Rea GALANAKI : *Het leven van Ismail Ferik Pasja*. Vertaling : Hero Hokwerda. Groningen, Styx Publications, 1998. 104 blz.

ISBN 90 5693 025 7

fl. 29,50

Rea Galanaki werd geboren in 1947, in Iraklio (Kreta), en studeerde geschiedenis en archeologie in Athene. *Het leven van Ismail Ferik Pasja* is haar eerste historische roman. Ze brak ermee door in 1989, nadat ze reeds een flink aantal korte verhalen en nouvelles geschreven had. In 1993 volgde een tweede historische roman (Θα υπογράψω Λουί, "Ik zal met Louis ondertekenen"), en in 1998 een derde (Ελένη, ή ο Κανένας, "Eleni of Niemand"). Alle drie deze romans handelen over negentiende eeuwse Griekse figuren die op de grens van twee werelden leefden en werkten.

Ismail Ferik Pasja is geboren als Emmanouïl Kambanis Papadakis op de hoogvlakte van Lasithi in Kreta. Als kleine jongen wordt hij samen met zijn broer Andonis krijgsgevangen gemaakt bij het neerslaan van de Kretenzische opstand van 1823-4 door de troepen van de Egyptische onderkoning, Mehmet Ali, voor rekening van de Verheven Porte. Andonis slaagt erin van Konstantinopel, waar hij heen gevoerd is, te ontsnappen naar Odessa, en vervolgens naar Athene, waar hij fortuin maakt in de graanhandel, en daarna ook via grondspectulatie. Zo wordt hij een welstellende Griekse burger. Zijn broer Emmanouïl wordt naar Egypte verscheept. Daar wordt hij door de onderkoning, die hierin het voorbeeld van de sul-

tans volgt, als beloftevolle knaap geselecteerd voor een opleiding aan de Militaire Academie in Kaïro.

Het Egypte waarin hij terecht komt is dat van na Bonapartes expeditie. Het is wakker-geschud uit zijn lethargie, en wil, onder leiding van Mehmet Ali - zelf een capabele, ambitieuze heerser van lage afkomst - het voorbeeld van het westen volgen. Deze constellatie geeft de jonge Emmanouïl alle kansen. Na zijn besnijdenis en overgang tot de islam maakt hij snel carrière, om uiteindelijk minister van oorlog van Egypte te worden, en vertrouweling van Ibrahim, Mehmet Ali's zoon, wiens sinistere rol tijdens de Griekse onafhankelijkheidsoorlog in Griekenland nog altijd in het geheugen gegrift staat. Ismaïl heeft de leiding over het Egyptische contingent dat de troepen van de sultan bijstaat bij de beteugeling van een nieuwe opstand van de christelijke Kretenzers, in de periode van 1866 tot 1868, waarbij hij ook overlijdt. Dat is zowat alles wat over zijn biografie uit geschreven of mondelinge bronnen kan opgemaakt of gereconstrueerd worden.

Wat de auteur in dit personage aantrekt is de spanning tussen zijn twee identiteiten, zijn twee levens, die in feite in volledige contradictie met elkaar staan. Haar fundamentele, zij het niet intrinsiek literaire verdienste is het daarbij, dat ze het tweede leven van haar personage niet gewoon veroordeelt, maar het probeert te begrijpen. In dat opzicht is deze roman een duidelijke illustratie van de volwassener manier waarop de Griekse cultuur de laatste tijd met haar verleden omgaat.

De roman valt uiteen in twee delen. Het eerste verhaalt de gevangenneming van de jonge Griekse Kretenzer en zijn opgang in Kaïro, tot en met zijn correspondentie met Andonis, zijn broer die hij na jaren weer op het spoor is gekomen. Hoewel Galanaki's interesse allerminst uitgaat naar een objectief relaas van de gebeurtenissen, wordt geheel dit eerste deel in de derde persoon verhaald, ook de correspondentie, via omzetting in de indirecte rede. Dit objectiverende, afstand creërende procédé beantwoordt aan wat het hoofdpersonage zelf de "onovergankelijkheid" van zijn herinnering noemt. Hij bedoelt hiermee het volgende. Zijn eerste leven is een geheime cirkel, waartoe niemand van zijn Egyptische entourage toegang heeft. Het is een leven in een traditionele, rurale maatschappij, waarin het einde samenvalt met het begin. Zijn tweede, Egyptische leven heeft een lineaire vorm : het volgt de lijn van de vooruitgang, die Egypte opstoot in de vaart der volkeren. Het is lineair zoals de Nijl, waar het einde nooit samenvalt met het begin, net zoals de Kretenzische hoogvlakte cirkelvormig was. Existentieel bevindt hij zich nog altijd in Kreta, hoewel hij cognitief beseft dat zijn nieuwe naam en godsdienst de tol is die hij moet betalen voor zijn mentale groei als individu. Zijn twee levens blijven totaal gescheiden : op geen enkel ogenblik denkt hij eraan ze te verenigen of, m.a.w., zijn leven als christelijke dorpeling invloed te laten uitoefenen op zijn houding als mohammedaanse hoogwaardigheidsbekleder : dat is wat herhaaldelijk de "onovergankelijkheid" van zijn herinnering genoemd wordt.

Maar nauwelijks wordt hij naar Kreta gestuurd om de opstand te helpen beteugelen, of zijn herinnering wordt weer "overgankelijk". De gebeurtenissen van deze dramatische periode, die leidt naar de dood van het hoofdpersonage, worden verhaald in het tweede deel van de roman, en wel in de eerste persoon, onder de vorm van een "Ich-Erzählung". De wisseling tussen derde en eerste persoon is één van de verre echo's van de Odyssee, die net als deze roman het verhaal van een νόστος, van een thuiskomst is : het tweede deel heet niet voor niets "Ἡμέρες νόστου καὶ ἱστορίας". Dit deel bestaat uit de beschrijving van de oorlogshandelingen op Kreta, maar het wordt gedomineerd door de omgang met de schimmen van de overledenen die Ismaïls leven bepaald hebben: Ibrahim, zijn vader, en vooral zijn moeder.

Deze omgang leert hem dat er voor hem geen uitweg meer is. De Kretenzische revolutie is tot mislukken gedoemd : voor haar kan hij niet heel zijn volwassen leven opgeven. Maar het is hem net zo onmogelijk om medeverantwoordelijkheid te dragen voor een bloedbad van onschuldige christelijke burgers. De enige mogelijkheid die hem nog rest is een - definitieve - terugkeer naar zijn jeugd, in het verlaten ouderlijke huis.

De thematiek van deze roman is bijzonder interessant; de problematisering van de notie "nationaliteit" is belangwekkend, en het conflict tussen twee identiteiten wordt in al zijn complexiteit beschreven. De vergelijking met zijn broer Andonis leert nl. dat het bourgeoisleven in het zich op Europa richtende Athene een net zo radicale breuk t.o.v. het leven op Kreta betekent, en dat Andonis in Athene net zo alleen is als zijn broer in Egypte.

De schrijftuur van deze roman is abstract. Algemene uitspraken (waaraan vooral in het eerste deel geen tekort is) zoals de opvatting van het leven als een cirkel of een lijn, of van de (on)overgankelijkheid van de herinnering, zijn geen veralgemeningen op grond van concrete waarnemingen, maar worden zelf als primaire gegevens voorgesteld. Concrete waarnemingen over het leven van Ismaïl in Egypte zijn er nauwelijks. Over zijn Ottomaanse gezin bv. komt de lezer niet meer aan de weet dan dat het een "enigszins conventionele" harem is! Alleen de innerlijke verwerking door haar hoofdpersonage interesseert de auteur.

Aan deze thematische abstractie beantwoordt een stilistische beknoptheid. Het spreekt voor zich dat deze abstracte, vaak gedrongen uitdrukkingwijze de vertaler vaak voor problemen stelt. Zo kun je bv. in het Nederlands een Griekse zin als Εκεί κολόνες ατελείωτες στάζουν από την αγωνία του τελειωμένου σχήματος (p. 14, over de stalactieten in een grot) niet zomaar onveranderd weergeven. De vertaling "Zuilen die nog onvoltooid zijn druipen daar van spanning om de volmaakte vorm te bereiken" (p. 9) lost het probleem van de objectsgenitief bij αγωνία elegant op. Maar in heel wat gevallen is de interpretatie van de Griekse zin op zichzelf al niet evident. Hokwerda maakt gewoontegetrouw op een zwierige manier komaf met deze problemen.

Toch heb ik in enkele gevallen bedenkingen bij de geboden vertaling. Er werd reeds op gewezen dat "(on)overgankelijk" een sleutelwoord is in deze roman. Het lijkt me aangegeven deze term op dezelfde consequente wijze te gebruiken als het Griekse origineel. Ik vind het daarom spijtig dat αμετάβατος op p. 28 als "intransitief", op pp. 44 en 75 daarentegen als "onovergankelijk" vertaald wordt. Een ander probleem is dat de notie "lijn" in deze tekst in fundamentele oppositie staat met "cirkel", wat wordt geïllustreerd door een zin als "Maar mijn laatste rechte lijn (...) was mijn galop door het gebroken groen, om ijlings de cirkel van de hoogvlakte te verlaten" (p. 93). Nu zegt zijn vaders schim hem het volgende : "Χάθηκες όμως από τη συνέχειά σου. Μαζί σου έκοψες και μένα" (p. 173-4). Dat wordt vertaald als "maar je bent van je lijn afgedwaald. En met je eigen lijn heb je ook die van mij afgesneden" (p. 91). Deze vertaling is perfect in om het even welke andere context. Maar in deze roman zet het gebruik van het woord "lijn" de lezer hier op een verkeerd spoor.

Verder was ik verwonderd over mij weliswaar vanuit het Frans duidelijke, maar in het Nederlands volstrekt vreemde wendingen als "retireren" (passim) voor "(zich) terugtrekken, achteruitwijken" van een leger, "financiën fourneren" (p. 52), "sympathie retourneren" (p. 55) of "taxaties" (p. 70) voor "appreciaties". Het origineel gebruikt hier geen abnormale woorden die tot dergelijke buitenissige vertalingen nopen. "Supporter" (p. 99) is voor mij in het Nederlands een sportterm; diegenen over wie het hier gaat (υποστηρικτές) kun je in het Engels inderdaad "supporters" noemen, maar zijn in het Nederlands eerder "medestanders". Met de vertaling "toejuichen" (p. 166) voor ζητωκραυγάζω (p. 87) heb ik een ander probleem : dit werkwoord impliceert voor mij dat de toegejuichte ook aanwezig is, wat hier evident niet het

geval is : de partizanen roepen "leve koning George", maar deze bevindt zich zelf op honderden kilometer daarvandaan.

Voor het overige doet de voortreffelijke vertaling recht aan deze complexe roman, die wat mij betreft zijn beloften niet helemaal waarmaakt. Maar de beloften waren dan ook zo groot, dat het gerealiseerde hoe dan ook een erg interessant boek blijft.

Gunnar DE BOEL

Nikos KAZANTZAKIS: *Verantwoording aan El Greco. Autobiografische roman. Vertaling Jos Schoonen. Groningen, Styx publications, 1997. 404 blz.*

ISBN 90 5693 017 6

fl. 49, 50

Ik verzamel mijn gereedschap: gezichtsvermogen, gehoor, smaak, reuk, gevoel, verstand. Het is avond geworden, de werkdag zit erop, ik keer als een mol naar mijn huis terug, in de aarde. Niet omdat ik moe ben van het werken, ik ben niet moe, maar de zon is ondergegaan. (p. 15)

Tijdens de laatste twee jaren van zijn leven (1883-1957) schreef Nikos Kazantzakis aan het verhaal van zijn eigen geestelijke ontwikkeling, in de vorm van een verslag aan het adres van zijn "grootvader" El Greco. ("De Griek", schilder Dominikos Theotokopoulos, was net zoals Kazantzakis afkomstig uit Kreta.) Deze Verantwoording aan El Greco (Αναφορά στον Γκρέκο) werd in 1961 postuum gepubliceerd en is nu ook voor het Nederlandstalige publiek toegankelijk in een vertaling van Jos Schoonen.

Dit boek is geen autobiografie in de gebruikelijke zin van het woord. Kazantzakis heeft de werkelijkheid aangepast aan het verhaal van een spirituele zoektocht, een *weg omhoog*, die harmonisch culmineert in wat hij *de Kretenzische Blik* noemt. De chronologie van een aantal reizen en ontmoetingen is omgewisseld, feiten zijn weggelaten, fictie is toegevoegd. Wat etikettering betreft, lijkt Schoonens ondertitel "Autobiografische roman" me dan ook accurater dan het ietwat misleidende "Souvenirs de ma vie" in de titel van de Franse vertaling van Saunier¹. Overigens, wie Kazantzakis' levensloop wil kennen *wie es eigentlich gewesen ist*, vindt in het chronologische overzicht van zijn leven en werk, dat achterin het Nederlandse boek is opgenomen, een uitstekende wegwijzer. (Ik zou de geïnteresseerde lezer trouwens aanraden dit referentiekader *vooraf* te lezen.)

Zoals Eleni Kazantzaki in haar - ontroerende - voorwoord bij dit geestelijke testament van haar echtgenoot aangeeft, had Kazantzakis het verhaal nog niet naar wens kunnen bij-schaven toen de dood hem kwam halen in 1957. Daardoor geeft de Verantwoording een enigszins onafgewerkte indruk. De indeling in hoofdstukken kan je gerust onevenwichtig noemen, en de verhaallijn vertoont soms vreemde sprongen. Maar ook zonder deze *finishing touch* is Kazantzakis' relaas goed te volgen (en aangenaam om te lezen.) Kazantzakis voert de lezer mee langs diverse plaatsen, ideeën en personen: Kreta met zijn heroïsche vrijheidsverlangen (het eiland was tijdens Kazantzakis' jeugd nog niet bevrijd van de Turken); Christus, naar wie hij op zoek gaat op de Heilige Berg en in de Sinaï-woestijn; een antichrist, Nietz-

¹ Nikos Kazantzaki: Lettre au Greco, Souvenirs de ma vie. Traduit du Grec par Michel Saunier. Paris: Librairie Plon, 1961.

sche, in Parijs; Franciscus van Assisi; Boeddha; Berlijn vol revolutionaire ideeën; Lenin en de strijd in Rusland; de levenslustige Zorbas, die pennenlikkers verafschuwt; en tenslotte Odysseus, kind van zijn pen (cf. Kazantzakis' 33.333 verzen tellende *Odyssee*), die hem doet inzien dat zijn schrijven een gerechtvaardigde bijdrage aan de schepping is. Het eindpunt van deze zoektocht is een verlossend inzicht, dat door metgezel Odysseus als volgt wordt verwoord: *Je bent verlost van de verlossing, dat is de hoogste prestatie van de mens. Jouw tijd in dienst van de hoop en de vrees zit erop; jij boog over de afgrond, zag het beeld van de wereld op zijn kop en schrok niet* (p. 372).

Niet toevallig wordt het vermogen om de afgrond onverschrokken in de ogen te kijken, *Kretenzische Blik* genoemd. Voor Kazantzakis verbeeldt Kreta immers het eeuwige gevecht tussen licht en duisternis, tussen goed en kwaad, én de mogelijkheid van de mens om, strijdend, deze tegengestelde krachten te verzoenen. Kreta ademt de overwinning van de geest op de materie: in zijn natuur, in zijn bewoners, in zijn resten van eeuwenoude voorouders. Want in de vliegende vis op een muurschildering in het paleis van Knossos ziet Kazantzakis dezelfde Strijd als in de trotse dapperheid van de eenvoudige mensen die hij tijdens zijn tochten ontmoet: het vermogen om de beperkingen van de eigen natuur te overstijgen, om datgene te bereiken "*wat je niét bereiken kunt*". (Om deze idee met een andere centrale metafoor uit te drukken: *God heeft je als rups geschapen en jij moet, door er zelf voor te vechten, vlinder worden* - p. 366)

Kazantzakis heeft zijn "gereedschap" (zie het citaat bovenaan de recensie) goed gebruikt: de lezer ziet, hoort en ruikt de citroenboom voor de kluisenaarshut, de stilte van de woestijn, het bloed in de straten van Megalo Kastro. Herinneringen wisselen af met flarden uit het Oude Testament, dromen, sprookjes ("*de vorm die de dorre waarheid aanneemt als ze in bloei komt*" - p. 277), en beschouwingen gericht tot Nietzsche of anekdotes uit Kreta. In 1928 had Kazantzakis zijn levensvisie al uiteengezet in het tractaat *Ασκητική* - *Salvatores Dei* (herzien in 1945)²; hier vinden we haar, aangevuld en verrijkt, terug in een meer levendige en leesbare vorm. Waarmee ik niet wil zeggen dat *Verantwoording aan El Greco* zó weg-leest - met name de hoofdstukken over de Sinai-woestijn en Nietzsche vergen toch wel enig geduld en inspanning van de - of althans deze - lezer. Maar de moeite wordt ruimschoots beloond. Dit boek blijft nog lang nazinderen, want het prikkelt tot denken (over de eigen levensvisie) en (her)lezen (van Kazantzakis' andere werk).

Bioloog Jos Schoonen was naar eigen zeggen³ zozeer gefascineerd door (een Duitse vertaling van) dit boek, dat hij Grieks is gaan leren om het te kunnen vertalen. Zijn aanvankelijk beperkte kennis van de brontaal maakte het gebruik van Franse, Duitse en Engelse versies als tussenvertalingen en vergelijkingsmateriaal uiteraard noodzakelijk. (De bibliografische gegevens van de vertalingen komen we echter niet te weten; ook bij de "Bronnen" blijven ze, ten onrechte, onvermeld.) Rekening houdend met deze zwakke startpositie, en met de omvang en moeilijkheidsgraad van de brontekst, is de Nederlandse vertaling die vandaag, na tien jaar - periodieke - arbeid voor ons ligt, een puike prestatie. Globaal genomen krijgt de lezer een getrouw beeld van de inhoud, en ook wel de stijl van het origineel⁴. Dit neemt niet weg

² De recente Nederlandse vertaling "Ascetica-Redders van God" van de hand van Bert Groen en Hero Hokwerda (Groningen: Styx, 1997) is besproken door Gunnar De Boel in *Tetradio* 7 (1998), 177-179.

³ Cf. zijn "Verantwoording aan Nikos Kazantzakis" in *Lychnari* 1998, 1, p. 15-16.

⁴ Een uitzondering hierop vormt b.v. de vervanging van de beleefdheidsvorm door de vertrouwelijke vorm in de weergave van de communicatie tussen de auteur en zijn echtgenote (in het voorwoord van

dat ik Schoonens Nederlands meer dan eens stroef vind klinken. Dit is soms te wijten aan onidiomatisch taalgebruik (bv. "Wat een tijd, wat een moeite nam ook die Odyssee in beslag!" (p. 10) voor "Τι καιρό, τι κόπο δεν του ᾤφαγε κι αυτή η Οδύσσεια - waarom niet gewoon "wat een tijd, wat een moeite *kostte* ook die Odyssee?"), dan weer omdat de syntactische structuur van het Grieks te nauwgezet wordt gevolgd (zie zinnen als "Boeddha heeft mededogen met en verlost ze allemaal" (p. 264), vgl. "όλα τα λυπάται ο Βούδας και τα σώζει"). In de aanvangszinnen dreigt de vormgetrouwheid aan de brontaal de lezer op het verkeerde been te zetten: "Mijn verantwoording aan El Greco is geen autobiografie. Mijn persoonlijk leven heeft alleen voor mijzelf een zekere, zeer betrekkelijke, waarde, voor niemand anders. De enige waarde die ik erin zie is deze: zijn strijd om trede voor trede omhoog te klimmen en de hoogste trede te bereiken (...)" (p. 13). Wie niet op de hoogte is van de brontekst en/of de context van het verhaal, is wellicht geneigd "zijn strijd" te interpreteren als "de strijd van El Greco", terwijl het Grieks enkel de interpretatie "de strijd van mijn persoonlijk leven" toelaat: "Η αναφορά μου στον Γκρέκο δεν είναι αυτοβιογραφία: η ζωή μου η προσωπική για μένα μονάχα έχει κάποια, πολύ σχετική αξία, για κανένα άλλον: η μόνη αξία που της αναγνωρίζω είναι ετούτη: ο αγώνας της ν'ανέβει από σκαλοπάτι σε σκαλοπάτι (...)"

De vertaling is voorzien van een honderdtal noten, waarin Schoonen o.a. onvertaalde begrippen toelicht, bijbelcitaten identificeert en wijst op inconsequenties van de auteur. Deze toelichtingen zijn - net zoals het reeds vermelde chronologische overzicht - handig en correct. Maar dat het begrip "hybris" wél wordt verklaard, en een term als "moeziek" niét, komt - misschien enkel bij een classica? - enigszins vreemd over. Hoeveel lezers zouden weten wat "de versvorm van Dante's Divina Comedia (sic)" (n. 100) precies inhoudt? En om - ten onrechte - met gevit te eindigen: waarom wordt "koning Philip" (vertaling p. 380) niet Filips II genoemd, zoals in de bijhorende noot (99) gebeurt, en algemeen gebruikelijk is?

Katja DE HERDT

Frans VAN HASSELT, *Verslaafd aan Griekse muziek*. Amsterdam, Het Griekse Eiland, 1999. 111 blz.

ISBN 9072811070

f. 27,50

Frans Van Hasselt, die al veertig jaar in Athene woont, was tot aan zijn pensionering in 1992 vaste correspondent in Griekenland van NRC Handelsblad. Ook sindsdien blijft hij berichten uit zijn tweede vaderland, onder meer in de spitse rubriek *Hier Athene* van *Lychnari*. Voor zijn oude krant schreef hij van juni 1995 tot juni 1996 tweewekelijkse columns over zijn passie: Griekse muziek. Die zijn nu gebundeld door andere gepassioneerden: uitgegeven door Het Griekse Eiland en ingeleid door Hero Hokwerda.

De stukjes luisteren naar mooie titels en behandelen uiteenlopende aspecten van de Griekse muziek uit deze eeuw. Ik noem enkele thema's met een greep uit de betreffende titels:

Eleni Kazantzaki, p. 9-11). Vousvoyeren binnen intieme relaties is in het Grieks hoogst ongebruikelijk, maar het echtpaar Kazantzakis deed het - onder Franse invloed? - blijkbaar wel (dit werd nog niet zolang geleden in een interview bevestigd door Eleni Kazantzaki (To Vima, 21/1/96). Hier had de vertaler het ook voor Grieken bevreemdende gebruik van de beleefdheidsvorm m.i. dus beter aangehouden.

de oorsprong van de rebetika (*Het geblaat der eentonige zangen*, over Van Hasselts allereerste kennismaking met Griekse muziek: geen liefde op het eerste gehoor), de dansritmes (*Waarom schreef Bach geen zeibékiko?*; *Een oude meester danst met een stoel*), de keuze van de teksten (*Hoe mooi blies de zeewind* over het op muziek zetten van de grote dichters, *Wie het begrijpt mag het zeggen* over recente tendenzen), de populairste onderwerpen in de liedteksten (*Maan hier, maan daar*; *Stiefmoedertje Hellas*; *God regent en ik zal nat worden*), grote zangers, componisten en bouzoukisten (*Hoe oud werd Stentor eigenlijk?* over Katsarós; *Een stem van hout* over Bithikotsis; *Jordanis, de man zonder programma*; *De eclips van Theodorakis*), maatschappelijke aspecten van de muziek (*Lofzang op de roes* over manges en hasj; *De potpourrisering* over de meezingmanie in de tavernes). Achteraan is een discografie opgenomen met de titels en discografische verwijzingen van de besproken liederen, per stukje. Deze toevoeging geeft de bundel een duidelijke meerwaarde.

De teksten lezen erg vlot, maar het geheel lijdt hier en daar onder hun oorsprong als krantenstukjes. Er zijn nogal wat herhalingen van weetjes, die voor de krantenlezer nodig kunnen zijn, maar bij lectuur in boekvorm eerder storend werken. Ook het fragmentarische karakter van de behandelde thema's valt wat tegen, tenminste bij de doorlopende lectuur van een recensent. Van Hasselt weet zoveel interessants te vertellen dat je hem graag eens een systematischer betoog zou zien schrijven. Ik zou de lezer dan ook aanraden deze bundel te nuttigen als ouzo: langzaam genieten, bij voorkeur met Griekse muziek op de achtergrond (liefst de besproken liederen natuurlijk!), en niet al te veel per avond. Als je dan ook nog echte ouzo op hebt, kan je misschien zelfs instemmen met een uitspraak als "Griekse liedteksten zijn zowat nooit banaal" (p. 25).

Kristoffel DEMOEN